

УДК 37.013.73

**Всеукраїнська науково-практична конференція
проводиться відповідно до плану роботи
Національної академії педагогічних наук України**

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
Протокол № 6 від 31 травня 2021 р.*

Редакційна колегія:

С. О. Сисоєва, доктор педагогічних наук, професор — *голова ред. кол.*;
О. М. Топузov, доктор педагогічних наук, професор — *заст. голови ред. кол.*;
Н. П. Дічек, доктор педагогічних наук, професор;
М. Д. Култаєва, доктор філософських наук, професор;
Н. Б. Антонєць, кандидат педагогічних наук, ст. наук. с. ;
К. Ю. Ладоня, відповідальний редактор

Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контроверзи сучасного наукового пізнання : зб. тез всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 8 червня 2021 р., м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України / ред. кол.: Топузov О. М., Сисоєва С. О., Дічек Н. П., Култаєва М. Д. та ін. — [Електронне наукове видання]. — Київ : Педагогічна думка, 2021. — 246 с.

ISBN978-966-644-585-1

Збірник містить тези учасників всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: контроверзи сучасного наукового пізнання» (8 червня 2021 р., м. Київ). У тезах окреслено погляди науковців на питання філософського осмислення досвіду реалізації проекту «Нова українська школа»; методологічні проблеми вивчення плинної сучасності у контексті освіти, її історії та філософії; освітні ресурси у пошуках стратегій подолання кризових станів.

Збірник розраховано на вчених, викладачів, докторантів, аспірантів, здобувачів вищої освіти, представників державних органів влади та місцевого самоврядування і широкий читацький загал.

УДК 37.013.73

*Матеріали подано в авторській редакції,
за достовірність фактів, цитат, посилань на джерела
та вживання назв документів, власних імен тощо
відповідають автори публікацій.*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

- Міжкультурна комунікація в освіті як засіб подолання суперечностей транзитивного суспільства
- Традиційне і контрroversійне у дослідженні історії та філософії сучасної освіти
- Компетентнісний підхід в освіті та його філософсько-педагогічне осмислення
- Роль учителя у пом'якшенні суспільних конфронтацій і забезпеченні національної єдності
- Критичне мислення як провідний тренд сучасного освітнього процесу

МЕТА КОНФЕРЕНЦІЇ:

обмін ідеями та результатами наукових досліджень із вище зазначених напрямів між дослідниками і практиками, обговорення актуальних наукових освітньо-філософських проблем, що мають міждисциплінарний характер, сприяння оприлюдненню контрroversійних питань сучасного освітнього процесу для пошуку шляхів їх розв'язання.

Киричок І. І.

Прийоми технології розвитку критичного мислення
у підготовці майбутніх учителів на заняттях
з курсу «Методика навчання української мови»
та «Методика навчання літературного читання» 199

Кондратець І. В.

Самостійність і свобода вибору дитини
як ознаки прояву критичного мислення 202

Кравченко О. О.

До питання створення безбар'єрного середовища
в умовах закладу вищої освіти 205

Куземко Л. В.

Формування критичного мислення у студентів
педагогічних спеціальностей: теорія і практика..... 208

Курило В. С.

Концепція критичного мислення:
міждисциплінарний вимір..... 211

Леонтьєва І. В.

Розвиток критичного мислення здобувачів освіти:
debes, ergo potes 214

Малієнко Ю. Б.

Критичне мислення як складник
інтегрованого навчання історії в гімназії 218

Марчак О. Ю.

Сучасна освіта: критичне мислення
у тотальності симулякрів..... 220

Мелков Ю. О.

Демократизація наукової діяльності університетів України
як шлях до формування критичного мислення 222

Озьмінська І. Д.

Особливості розвитку та оцінки
навичок критичного мислення
у майбутніх публічних управлінців 225

спрямована на формування гуманістичних цінностей, піддає сумніву необґрунтовані позиції, впливає на свідомість особистості тощо.

Панівну позицію у концепції критичного мислення, з точки зору філософії, займають дві основні форми пізнання: чуттєва й раціональна форма. До раціональних традиційно відносять відчуття, сприймання, уявлення, що привертає увагу до концепції психологів. До раціональних форм пізнання належать поняття, судження, умовивід.

Одну з ключових ролей у концепції критичного мислення відіграє логіка, адже специфічні методи і прийоми мислення — аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, наукове пояснення — застосовуються під час критичного мислення, на їх основі будують судження, теорії тощо.

Важливий внесок у сучасну концепцію критичного мислення робить психологія, адже поняття «мислення» є в такій же мірі психологічним, як і філософським. Мислення є психічним процесом, крім того, критичне мислення здійснює особистість, яка і є центральною категорією психології. Критичне мислення у сучасній психологічній науці (Л. Василенко, О. Матласевич, У. Ніктчук, І. Пасічник, В. Савчин, Д. Халперн та ін.) розглядається у вимірі когнітивного підходу як метакогнітивного феномену, однак при цьому необхідно зважати й на психологічні особливості структури особистості й враховувати потяг, бажання, інтерес, світосприйняття, переконання, знання, уміння, навички, темперамент, стать вік, характер і здібності. На сьогодні залишається ще не дослідженою проблема взаємозалежності чи її відсутності розвитку критичного мислення від, наприклад, темпераменту, віку, характеру тощо. Зрозуміло, що педагогічна наука спирається на досягнення психології, але в процесі розвитку критичного мислення вони мають посідати чільне місце.

Не викликає сумнівів приналежність критичного мислення й до педагогічної науки. Ця концепція впроваджується в освітню систему закладів освіти різних рівнів, має специфічну технологію, методи й прийоми, засоби, фази тощо. А тому вимагає визначення й розробки педагогічних засад.

Таким чином, розглядаючи концепцію критичного мислення у педагогічній площині, важливо враховувати її міждисциплінарність та вплив на її розвиток інших наук — філософії, логіки, психології. Такий підхід дозволить розробити нові методи і прийоми розвит-

ку критичного мислення у різних соціальних і вікових категорій людей, зробити цей процес більш ефективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідей, концепції : підручник. Київ : Книга, 2005. 528 с.
2. Психологія мислення : підручник / І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін. ; за ред. І. Д. Пасічника. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.
3. Braus J. A., Wood D. Environmental education in the schools : Creating a program that works! Peace Corps. Information Collection & Exchange. Washington, NY : Peace Corps. Information Collection and Exchange. MOO44, 1993. 333 p. https://files.peacecorps.gov/multimedia/pdf/library/M0044_Environmental_Education_in_the_Schools.pdf (дата звернення: 25.05.2021).
4. Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. Boston : Health & Company, 1933. 301 p.

Леонтєва Інна Василівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії та історії педагогіки

*Педагогічного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ : DEBES, ERGO POTES

Здатність до критичного мислення ще 5 років тому розглядалася як актуальна навичка, необхідна сучасній людині для успішної кар'єри. За останні роки уміння критично мислити посіло другу позицію в рейтингу навичок XXI століття, складеного Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum, 2019) та стало розглядатися як запорука цивілізаційного поступу людства, відтак його розвиток набув характеру максими освітнього процесу.

Зауважимо, що ідея цілеспрямованого розвитку критичного мислення як життєво важливої навички сучасної людини прийшла в Україну ще наприкінці минулого століття (О. Тягло, 2017) і за минулий час набула широкого розголосу в педагогічній спільноті,

переважно серед вчителів, які з ентузіазмом почали «вбудовувати» її в освітній процес [1, с. 8]. Відтоді як В. Кремень вперше звернув увагу освітян на актуальність ідеї розвитку критичного мислення в освітньому процесі (Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, м. Київ, 2001) і до її закріплення на рівні нормативно-правових документів минуло не багато часу. Розглянемо нижче низку нормативних документів, що регламентують освітню діяльність для підкріплення першої тези — *debes* (мусимо).

Стаття 12 Закону України «Про освіту» (2017) унормовує критичне мислення як ключову компетентність, необхідну кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, а її формування (сукупно з формуванням інших ключових компетентностей, визначених законом) сприятиме реалізації мети повної загальної середньої освіти: «всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, здатної до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, яка прагне до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності». Концепція «Нова українська школа» (2016) визначає критичне мислення як вміння, що наскрізно проходить крізь десять ключових компетентностей НУШ та є «канвою» для розвитку учня, його успішної самореалізації як людини й громадянина. Для впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та з метою вдосконалення системи педагогічної освіти у 2018 р. було затверджено «Концепцію розвитку педагогічної освіти», яка теж певним чином унормовує необхідність розвитку критичного мислення людини в освітньому процесі. Так, у документі зазначається, що якісна освіта є одним з головних чинників успіху людини, а педагог, що її надає, одночасно є і об'єктом, і провідником позитивних змін у особистості людини. Відтак, програми підготовки майбутніх педагогів мають забезпечувати набуття педагогічними працівниками вмінь та досвіду формування компетентностей в учнів та відповідати суспільним запитам, сформульованим у професійних та освітніх стандартах. Звернемося до оприлюднених нещодавно документів, що стандартизують професійну педагогічну діяльність на різних щаблях освіти та підготовку фахівців освітньої галузі. Протягом 2019–2021 рр. Міністерство освіти і науки України ввело в дію низку освітніх стандартів для спеціальностей: 011 «Освітні, педагогічні

науки» (ОР Магістр), 012 «Дошкільна освіта» (ОР Бакалавр, Магістр), 013 «Початкова освіта» (ОР Бакалавр), 015 «Професійна освіта» (ОР Бакалавр, Магістр), 016 «Спеціальна освіта» (ОР Бакалавр, Магістр) та 017 «Фізична культура і спорт» (ОР Бакалавр, Магістр), тим самим охопивши підготовку фахівців майже усіх спеціальностей освітньої-педагогічної галузі. У грудні 2020 року було введено в дію професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», а згодом Мінекономіки було оприлюднено професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (березень, 2021). Червоною ниткою крізь усі названі документи проходить ідея розвитку у здобувачів освіти уміння критично мислити. Таким чином, розвиток критичного мислення є *modus operandi* сучасного освітнього процесу.

Розглянемо другу тезу — *ergo potes* (тому вміємо). Результативність освітнього процесу значною мірою, на нашу думку, залежить від педагога, його уміння критично мислити, здатності витримувати інформаційне перевантаження, гнучкості, здатності переосмислювати та вдосконалювати способи і форми навчання в освітньому процесі, виходити за його межі. Відтак, перед нами постав серйозний виклик усунути дисбаланс між суспільним запитом на критично мислячих фахівців та спроможністю до цього існуючої системи освіти (який інструментарій забезпечуватиме розвиток критичного здобувача освіти). Досліджуючи проблему формування критичного мислення викладачів у процесі фахової підготовки в університеті (Леонтьєва І., 2019), ми встановили, що розвиток уміння критично мислити має бути тісно пов'язаний з формуванням у майбутніх педагогів здатності обґрунтовувати стратегію своєї педагогічної діяльності, осмислювати її практичні результати, здатності до цілісної педагогічної рефлексії, до оцінки рішень, прийнятих і зреалізованих у професійній педагогічній діяльності, їх критичного аналізу. Уможливити реалізацію цих завдань може використання активних та інтерактивних методів навчання. На відміну від традиційних методів, вони спрямовані на організацію взаємодії, діалогічного спілкування, в ході яких студенти обмінюються досвідом вирішення складних практичних проблем, аналізують та оцінюють його з різних позицій, розглядають можливі альтернативні варіанти, аргументують прийняті рішення, що сукупно працює на розвиток

критичного мислення. Найрезультативнішим з низки апробованих в освітньому процесі методів інтерактивного навчання в плані розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти виявився метод аналізу конкретних ситуацій (case-study). Зауважимо, що у вітчизняному науковому дискурсі існує значне розмаїття дефініцій, похідних від перекладу оригінального терміну «case-study», запропонованому Діном Донхемом, деканом Гарвардської школи управління бізнесом (м. Бостон, США) ще у далекому 1910 році для позначення описів реальних бізнес-ситуацій, які використовували під час проведення лекцій-дискусій на курсах підготовки аспірантів бізнес-адміністрування замість відсутніх підручників. Сьогодні в активному вжитку знаходяться дефініції метод кейсів, кейс-метод, кейс-технологія, метод аналізу ситуацій. Їх термінологічний аналіз та власне розуміння окресленої дефініції, а також зразок авторського педагогічного кейсу ми детально представили у статті «Педагогічний кейс як засіб розвитку критичного мислення майбутніх викладачів» (Леонтьєва І., 2019) [2]. Зауважимо лише, що ми розрізняємо освітню технологію (case-study) та інструментальний засіб навчання майбутніх педагогів (педагогічний кейс), що використовується в освітньому процесі та є елементом освітньої технології.

Застосування педагогічних кейсів як інструментального засобу навчання в освітньому процесі ЗВО має низку переваг, серед яких найбільш суттєвими, на нашу думку є: спроможність створювати ситуацію, за якої у студента є можливість перевірити теорію на практиці; розвиток здатності до вільного висловлення своєї думки, уміння формулювати питання, аргументувати свою відповідь; а також, розвиток самостійного та критичного мислення. Наголосимо, що серед суттєвих недоліків використання педагогічних кейсів в освітньому процесі з метою розвитку критичного мислення майбутніх педагогів є: значні витрати часу та ресурсів та необхідність ґрунтовної підготовки викладача до проведення дискусії та аналізу ситуації. Попри окреслені недоліки, результати використання кейсів в освітньому процесі дає підстави розглядати його як дієвий інструмент розвитку уміння здобувачів освіти критично мислити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тягло О.В. Критичне мислення в дії, або досвід критичної рецензії. *Постмодернізм*, 2017. №1. С. 8–13.

2. Леонтєва І.В. Педагогічний кейс як засіб розвитку критичного мислення майбутніх викладачів. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.*, 2019. №32, 29–38.

Малієнко Юлія Борисівна,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК

ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ГІМНАЗІЇ

Реалізація мети базової середньої освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі [1].

Відтоді, як на межі тисячоліть у вітчизняному освітньому середовищі почали поширюватися ідеї критичного мислення, зростає усвідомлення їх актуальності, самостійності та перспективності.

Поступово зі справи ентузіастів критичне мислення трансформується у науковий підхід, перетворюється на один з основоположних принципів Державного стандарту базової середньої освіти. Аналіз документу свідчить, що відтепер формування в учнів критичного мислення стає системною вимогою освіти.

До сьогодні триває процес дефініювання поняття «критичне мислення». Ми обрали тлумачення О. Пометун, на думку якої, критичне мислення — це окремий тип мислення, що характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю, рефлексивністю та передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини: визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, робити свідомий вибір і діяти [2, с. 94].

Критичне мислення інтегративне за своєю суттю, оскільки зумовлює активну взаємодію змістового та діяльнісного контенту